

»Rödmyllan» i komparativt perspektiv

En forskningspropå

LAURI KARVONEN

ABSTRACT

The 1937 Red-Green Coalition in a Comparative Perspective. A Research Proposal

The 1937 Coalition Cabinet between Social Democrats and Agrarians signified a new consensus around parliamentary democracy in Finland. It also meant that Finland entered the same political course as the rest of Scandinavia, where similar red-green compromises had been reached a few years earlier. The author stresses that the previous course of political development in independent Finland — civil war, viable Communism, strong indigenous fascism — would have suggested a transition to authoritarian or fascist rule as in many countries with similar conditions. The gist of the article is devoted to a preliminary discussion on those factors which linked Finland to the Scandinavian path of development. The heritage of agrarian politics, party systemic factors, the network of inter-Scandinavian exchanges and the timing of the red-green agreements are seen as important explanatory factors.

Inledning

Den 12. 3. 1987 hade det gått femtio år sedan A.K. Cajanders *rödmylleregering* (»punamultahallitus») utnämndes. Detta »jubileum» torde ha gått de allra flesta medborgare oförmärkt förbi; nationen var upptagen med instundande riksdagsval och regeringsspekulationerna i anslutning därtill. Nämdes ordet rödmylla med eventuella historiska tillbakablickar så var det väl främst just med den aktuella politiska situationen för ögonen. Få torde ha ägnat rödmyllan en tanke i dess egen historiska kontext, som en milstolpe i Finlands dittillsvarande historia.

Denna ytliga bild av det allmänna intresset

stämmer rätt så bra överens med det rådande forskningsläget. Tillkomsten och betydelsen av 1937 års rödmylleregering har såvitt mig är bekant endast berörts i översiktsverk (t.ex. H. Soikkanen 1986, 13—25; Jääskeläinen 1977, 559—610), memoarer (t.ex. Tanner 1966, 187—207) och kortare uppsatser (särskilt Suomi 1971). Den karaktäristiska doktorsavhandlingen i historia är ännu oskriven vad detta skede i Finlands historia beträffar, och någon annan form av monografi har heller inte ägnats tematiken. Då så är fallet är det givetvis inte heller ägnat att förvåna att statsvetarna med sin betydligt starkare orientering mot det dagsaktuella inte heller i någon nämnvärd utsträckning bidragit till litteraturen.

Forskningens ringa omfattning beror knappast helt på källäget och andra praktiska omständigheter. Snarare torde synen på rödmylleregeringens betydelse ha bidragit till det begränsade intresset för temat. Rödmyllan kom till mellan två dramatiska skeden i Finlands historia: Lappoåren 1930—32 och vinterkrigets utbrott 1939. Den blev lugnet mellan två stormar av väsentligt större proportioner. Uppmärksamheten har koncentrerats på dessa stora händelser; rödmyllan har beskrivits, snarare än analyserats i kausalt perspektiv.

I denna uppsats görs gällande, att ett *komparativt perspektiv* är nödvändigt både när det gäller att bedöma rödmylleregeringens politiska och historiska betydelse och om man önskar ge en tillfredsställande förklaring på den röd-gröna koalitionen tillkomst. Avsikten är här att visa att rödmyllan var ett anmärkningsvärt steg i Finlands politiska utveckling. Vidare skall ett försök göras att visa, att enkel »kronologisk logik» här utgör ett otillfredsställande förklaringsätt. Slutligen förs en tämligen utförlig preliminär diskussion kring ett antal förklaringsfaktorer till vilka vårt komparativa perspektiv riktar blicken.

Från konflikt till konsensus: fakta och jämförelser

Efter 1918 års inbördeskrig var klyftan mellan arbetarrörelsen och det borgerliga »vita Finland» definitiv. Arbetarrörelsen splittrades i och för sig i en revolutionär, kommunistisk del och en revisionistisk socialdemokrati; på den borgerliga sidan återuppstod motsvarande konfliktlinjer mellan center och höger strax efter det segerrika kriget. Att såväl agrarer och liberaler som socialdemokrater gick in för en samexistenspolitik inom ramen för den parlamentariska demokratin innebar dock inte en aktiv önskan till samarbete dem emellan. På 1920-talet styrdes landet av varierande borgerliga koalitioner. Experimentet med Väinö Tanners socialdemokratiska minoritetsregering 1926—27 reflekterade snarare interna samarbetsproblem mellan de borgerliga partierna än ett verkligt förtroende för socialdemokraterna. Inom socialdemokratin innebar regeringen på sin höjd en halv seger för den moderata falangen; de mera doktrinära grupperna kritiserade högljutt partiledningen för »minister-

socialism», en eftergift åt den borgerliga statsapparaten och således ett svek mot den rena arbetarpolitiken. Då regeringen föll efter ett år stod arbetarrörelsen och mittengrupperna inte nämnvärt närmare varandra (för detaljer, se Lindman 1940).

Mot slutet av 1920-talet polariserades den finländska politiken ytterligare i och med kommunisternas ökade aktivitet särskilt på arbetsmarknaden. Reaktionen kom vid decennieskiftet i form av Lapporörelsen, vars krav på ett totalt utrotande av kommunismen från början fick hela det borgerliga partifältets stöd. Lapporörelsen gick snabbt från seger till seger. Den satte de facto P.E. Svinhufvud på statsministerpallen 1930 och på presidentposten året därpå. Hösten 1930 antog riksdagen dessutom den exceptionella lagstiftning mot kommunisterna som Lapporörelsen krävt. Efter dessa framgångar radikaliserades rörelsen snabbt. Den vände sig även mot socialdemokratin och krävde dess utrotande. Dess inställning till det parlamentariska styrelseskicket som helhet blev allt mera kritisk; rörelsen började förete allt större likheter med de fascistiska strömningarna på kontinenten. I februari 1932 inträffade det s.k. Mäntsäläupproret, en incident som i hög grad tedde sig som ett försök till statskupp från Lapporörelsens sida. Svinhufvud ingrep då kraftfullt mot de upproriska; följden blev att Lapporörelsen olagligförklarades och en stor del av dess ledarskap arresterades (t.ex. Rintala 1962, 164—220).

Socialdemokraterna med Tanner i spetsen ställde sig från första början klart avvisande mot Lapporörelsen. Samtidigt riktade de skarp kritik mot kommunisterna och betecknade deras militanta politik som ett incitament till Lapporörelsens uppkomst. De avvisade bestämt varje samarbetsinvt från kommunistisk sida. Mittengrupperna — agrarförbundet och det lilla liberala framstegspartiet — intog som sagt ursprungligen en välvillig inställning till Lapporörelsens antikommunistiska program. I takt med rörelsens radikalisering ändrade de dock snabbt ståndpunkt och blev småningom i grunden kritiska gentemot den. Det konservativa samlingspartiets stöd till rörelsen överlevde däremot Mäntsäläupproret. Samlingspartiet gick in för ett intimt samarbete med Lapporörelsens arvtagare IKL; brytningen dem emellan kom så sent som 1934,

då IKL redan med all önskvärd tydlighet demonstrerat sin samhörighet med den kontinentala fascismen (Lietkari 1959; Uola 1982, 167—178).

Mäntsäläupproret följdes av ett slags regeringspolitiskt vakuum i Finland. Ett samarbete över blockgränsen talade man ännu inte om; den sittande högerpresidenten avvisade dessutom en socialistisk regeringsmedverkan. Höger och center skildes nu definitivt åt genom inställningarna till Lapporörelsen. Dessutom hade den världsomfattande ekonomiska depressionen nått sin kulmen även i Finland. Detta skapade svår friktion också mellan mittenpartierna: framstegspartiet och agrarförbundet kom på kollisionsskurs i fråga om tjänstemannalönerna och krisstödet till lantbruket. I brist på alternativ utnämnde Svinhufvud T.M. Kivimäkis regering, som strängt taget endast stödde sig på framstegspartiet och svenska folkpartiet (sammanlagt 31 mandat i riksdagen); medlemmar av samlingspartiet och agrarförbundet ingick dock i den som fackministrar. Regeringen kan sägas ha representerat en moderat anti-Lappolinje. Den gick även in för tämligen stora sociala reformer. Socialdemokraterna avstod konsekvent från en fundamental kritik av regeringen, medan förhållandet mellan agrarförbundet och Kivimäkis ministär snabbt försämrades på grund av meningsskiljaktigheterna i krispolitiken. Regeringen blev dock den mest långlivade i landets dittillsvarande historia och överlevde bl.a. en stor socialdemokratisk valseger 1936. Hösten 1936 tvingades den dock att avgå (närmare Jääskeläinen 1977, 497—538).

Ungefär parallellt med Kivimäkiregeringens avgång i september samlades representanter för socialdemokraterna och agrarförbundet till förhandlingar syftande till ett gemensamt regeringsprogram. Ett sådant kom relativt snabbt till stånd (Suomi 1971, 111—112). President Svinhufvud vägrade dock allttjämt utnämna en regering med socialdemokratisk medverkan; han eftersträvalde en regering omfattande samtliga borgerliga partier utom IKL. Förutsättningarna för ett allborgerligt samarbete hade dock ingalunda förbättrats. Följden blev en agrar minoritetsregering. Socialdemokraterna koncentrerade sig nu på att ersätta Svinhufvud med en annan president. I 1937 års presidentval stödde de därför i avgörande omgång agrarerens Kallio, som däri-

genom blev vald. Kallio utnämnde omedelbart en regering under framstegspartisten A.K. Cajander; agrarer och socialdemokrater blev dock helt tongivande i regeringen. Programmet, som baserade sig på den tidigare nämnda överenskommelsen mellan agrarer och socialdemokrater, betonade starkt »tryggandet av demokratin» och utlovade betydande sociala reformer samt åtgärder mot arbetslösheten och mot lanbrukets ekonomiska trångmål (T. Soikkanen 1984, 106—124; för regeringsprogrammet, se Hufvudstadsbladet 13. 3. 1937).

Ett historiskt händelseförlopp tonar lätt fram som ett utdraget parti domino. A *måste* hända därför att B hade hänt tidigare. I ovan relaterade välkända sekvens verkar de viktigaste förklaringsfaktorerna stå skrivna med meterhöga bokstäver:

- *socialdemokraterna* drog lärdom av misslyckandet 1918. De vände sig mot kommunisterna och betraktade dem som en viktig orsak till Lapporörelsens uppkomst. De insåg att tryggandet av den parlamentariska demokratin var deras viktigaste självförsvar.
- *Agrarerna* var ovillkorligt antikommunistiska och villiga att tillmötesgå Lapporörelsen i fråga om kommunistlagarna. Samtidigt var de oryggliga i fråga om den parlamentariska demokratin. Då det fascistiska hotet mot demokratin i Finland blev reellt, drevs agrarerne närmare den socialdemokratiska ståndpunkten. Jämsides med detta ökade deras behov av nya samarbetsmönster vad gäller krispolitiken.

Centrala faktorer var således *kriget 1918*, det *kommunistiska hotet*, den *fascistiska utmaningen mot demokratin* och den *borgerliga splittringen*.

Att förneka dessa faktorerers avgörande betydelse för hela den mellankrigstida politiken i Finland vore givetvis orimligt. Här är det heller inte meningen att göra gällande att de centrala aktörerna bakom rödmyllan — Tanner, Kallio, och agrarerens gruppordförande i riksdagen, Juho Niukkanen — inte resonerade i just dessa banor när de träffade sitt val. Det fascinerade är snarare att man utifrån *samma förutsättningar* — inbördeskrig, revolutionärt hot, stark inhemsk

fascism, borgerlig splittring — hamnade i *radikalt annorlunda politiska lösningar i en rad andra länder* i Europa.

I fråga om *inbördeskrig eller revolutionsför-sök* i första världskrigets kölvatten var Finland ingalunda unikt. Motsvarande tragiska händelser ägde rum i Ungern, Tyskland och de baltiska staterna. Situationen i Italien efter kriget låter sig måhända inte beskrivas i fullt så drastiska termer, men åtminstone i Podalen rörde det sig om ett de facto socialistiskt maktövertagande, ackompanjerat av talrika stormiga fabriksokkupationer över hela landet. I spanska Katalonien och Andalusien var syndikalistiska och socialistiska rörelser inbegripna i utdragna våldsamma uppror; händelserna fick ett tragiskt eko i spanska inbördeskriget. Poängen är här att händelserna i dessa länder, vilka alltså på denna punkt hänförs till samma kategori som Finland, betraktas som en essentiell förklaring till att samtliga dessa länder fått ett fascistiskt eller auktoritärt styre före andra världskrigets utbrott (Linz 1980, 159—161, 182).

Maktförhållandena inom vänstern varierade starkt från land till land i Europa. Finland hörde till de länder där den revolutionära vänstern var förhållandevis stark. Detta drag delade det med Tyskland, Rumänien, Estland, Frankrike, Bulgarien och Grekland. Av dessa länder hade — vid sidan av Finland — endast Frankrike fungerande demokratiska institutioner vid utgången av trettiotalet. Sambandet mellan fascistiska auktoritära strömningar och förekomsten av en stark inhemsk kommunism illustreras av mångnationstaten Tjeckoslovakien. I Slovakien var kommunisterna dominerande inom arbetarrörelsen, medan motsatsen var fallet i Böhmen och Mähren. Det var helt följdriktigt Slovakien som fick en stark inhemsk fasciströrelse i detta land. Den norska situationen är också intressant. Arbeiderpartiet anslöt sig till Komintern 1919 och utträdde 1923. Denna revolutionära period var en tillräckligt stor utmaning för att vid mitten av 1920-talet framkalla en omfattande antikommunistisk och antiparlamentarisk rörelse, kallad *Fedrelandslaget*, i landet. I takt med arbetarrörelsens utveckling mot moderation avtog dock *Fedrelandslaget* i styrka. Nazistpartiet *Nasjonal Samling* kunde följaktligen på 1930-talet inte samla mer än 2.2 % av väljarkåren bakom sig

(Linz 1980, 160—161; ang. Norge se Lindström 1985, 46—50).

Fascismen var i grund och botten ett alleuropeiskt fenomen, men *styrkan hos den fascistiska utmaningen* varierade starkt från land till land. Finland hörde tvivelsutan till den grupp av länder där den inhemska fascismen utgjorde en beaktansvärd faktor i den nationella politiken. Att exakt klassificera de europeiska länderna utifrån den inhemska fascistens styrka är givetvis en ogörlig uppgift. Dock torde man kunna säga att Tyskland, Italien, Ungern, Rumänien, Österrike, Belgien, och Tjeckoslovakien uppvisar ansevliga fascistiska massrörelser på 1930-talet (jfr. Merkl 1980, 756). I det sistnämnda landet bör dock de starka variationerna mellan olika delstater noteras. De fyra första länderna övergick till fascistiskt eller auktoritärt styre. I Belgien försvagades fascismen avsevärt på grund av det avskräckande tyska exemplet mot slutet av 1930-talet; den etniska och regionala segmenteringen var dessutom ägnad att försvaga fascismen som en riksomfattande massrörelse. I Tjeckoslovakien skedde ett fascistiskt maktövertagande i Slovakien, ackompanjerat av en självständighetsförklaring stödd av Tyskland; detta var ett led i den tyska invasionen (Jelinek 1980, 367). I *inget* av dessa länder bildades en fast koalition av samma typ som i Finland över det politiska mittstrecket för att kontra den fascistiska utmaningen.

Den fjärde och sista faktorn på vår lista, den *borgerliga splittringen*, hjälper oss lika lite när det gäller att förklara utgången av 1930-talets ekonomiska och politiska kris. De flesta europeiska länder är mångpartisystem, vilket innebär att särskilt den icke-socialistiska sidan av partispektret är uppdelad på flera olika partier. Generellt kan sägas, att stabila parlamentariska koalitioner var en bristvara i mellankrigstidens Europa. Täta regeringsskiften förekom i de flesta länder, och allt som oftast berodde detta på de borgerliga partiernas interna samarbetssvårigheter. Så var fallet såväl i de skandinaviska monarkierna (jfr. Berglund & Lindström 1978, 145—149) som i länder som Tyskland, Italien och Österrike. I Tyskland gick utvecklingen i själva verket i motsatt riktning jämfört med den skandinaviska. Weimarrepubliken vilade på en bräcklig allians mellan socialdemokrater och mittenpar-

tier; den dukade under 1930 på grund av upprepade attacker från nazister och den politiska högern (Nicholls 1985). Raden av varierande exempel skulle kunna göras lång; här förslår det med att konstatera, att samarbetssvårigheterna mellan olika borgerliga partier i sig inte i någon avgörande grad predestinerade den politiska lösningen.

Återstår att peka på den stora paradoxen. Vi har sett att länder med en närhistoria mycket snarlik Finlands gick t.o.m. dramatiskt annorlunda öden till mötes mot slutet av 1930-talet. Samtidigt framkallade krisen en i princip likadan lösning som rödmyllan i tre länder, som i stort sett *saknade* de inslag vi nyss beskrivit. I Danmark slöts i januari 1933 det så kallade *Kanslergadesförliket*; den svenska *kohandeln* följde fyra månader senare. 1935 slöts så i Norge en överenskommelse kallad *Kriseforliket*. Samtliga tre uppgörelser byggde på samma partipolitiska grundval: de var i praktiken bilaterala avtal mellan socialdemokrater och bondepartier (Lindström 1985, 155—177). Då rödmyllan blev verklighet i Finland 1937 blev raden av nordiska överenskommelser komplett. Det märkliga var bara att Finland gått den skandinaviska vägen från så radikalt annorlunda yttre förutsättningar. Första världskriget följdes *inte* av någon våldsam inre uppgörelse för dessa länders del. Den inhemska kommunismen var antingen mycket *svag* (1.1 % i Danmark 1932, 1.8 % i Norge 1933) eller totalt *underlägsen* socialdemokratien (8.3 resp. 41.7 % i Sverige 1932). Fascistpartierna förblev *perifer* i dessa länder: deras väljarstöd låg mellan 0.6 och 2.2 % när det var som högst i början av 1930-talet. I fråga om den borgerliga koalitionsbenägenheten fanns det däremot *större likheter* med Finland. Såsom vi tidigare konstaterat föreföll detta emellertid att vara en allmän europeisk företeelse, som i sig inte var systematiskt relaterad till olika politiska utvecklingslinjer längre fram på 1930-talet.

Det vore en lättköpt lösning på problemet att peka på det faktum, att Finland var ett nordiskt land, något som alltså förklarar varför landet gick samma väg ur 1930-talskrisen som de tre övriga länderna. Eftersom länderna ingalunda alltid följer samma mönster i sin politik, återstår emellertid fortfarande att ge det »nordiska» ett konkret innehåll. Vilka för Norden *gemensam*

ma och karaktäristiska drag gjorde att de fyra länderna till skillnad från övriga Europa valde den röd-gröna kompromissen trots delvis t.o.m. radikalt olika yttre förutsättningar? Större delen av återstoden av uppsatsen ägnas en diskussion kring ett antal potentiellt viktiga förklaringsfaktorer.

Om den beroende variabeln

De röd-gröna uppgörelserna innebar att inrikespolitiken vilade på en likartad grundval i hela Norden trettioåret ut. Uppgörelsernas utseende och konkreta innehåll varierade dock i viss mån, varför det här är på sin plats att i korthet dröja vid dessa aspekter.

Vad gäller *deltagarna* i uppgörelserna var det frågan om en bilateral socialdemokratisk-agrar affär i Norge och Sverige, medan även liberalerna deltog i uppgörelserna i Danmark och Finland (radikale venstre resp. framstegspartiet). I båda fallen var det emellertid klart att kompromissen stod och föll med de två stora partierna. I Finland var liberalernas medverkan i dubbel mening sekundär. Dels baserade sig regeringsprogrammet på en överenskommelse mellan Tanner och Niukkanen från hösten 1936; dels var framstegspartiet delat beträffande deltagandet i regeringen — endast Cajanders anhängare inom partiets vänsterfalang omfattade till fullo en medverkan i regeringen (Lindström 1985, 156—159; Suomi 1971).

Det röd-gröna *samarbetets form* varierade också i någon mån. I Danmark och Norge bestod det i ett *avtal*, vars förverkligande förutsatte att agrarerna var villiga att i parlamentet ge den socialdemokratiska regeringen sitt stöd. I Sverige *ledde* avtalet till en *koalition*, i och med att P.A. Hanssons andra regering 1936 bestod av både socialdemokrater och agrarer. I Finland var koalitionen och avtalet *samma sak*: en uppgörelse fanns i och med att man kunnat enas om ett gemensamt regeringsprogram (Lindström 1985, 165—166; Suomi 1971).

Till sitt konkreta innehåll var uppgörelserna uttryckligen *kompromisser*: de innehöll frågor av både primärt socialdemokratiskt och övervägande agrart intresse. I dessa fall hade »motparten» m.a.o. fått pruta av på sin tidigare position. Bestämmelserna om arbetslöshetens bekämpande

var givetvis en viktig punkt på den socialdemokratiska listan. I samtliga fall överenskom parterna om ett offentligt arbetsanskaffningsprogram. Dessa innebar större konkreta sysselsättningsprojekt i Danmark och Sverige, där uppgörelserna träffades under pågående ekonomisk depression. I Finland rådde det redan goda konjunkturen 1936—37; man kan dock säga, att den statliga arbetslöshetspolitiken genom rödmylleregeringen kom att byggas på ett systematiskt statistiskt underlag, som dittills saknats i landet. De agrara intressena koncentrerade sig kring prisnivån på jordbruksprodukterna samt frågan om lantbrukarnas räntebörda. I Danmark, Norge och Sverige gick socialdemokraterna med på protektionistisk tullpolitik, vilket alltså innebar höga livsmedelspriser; i Finland åstadkoms däremot en partiell avveckling av lantbrukets tullskydd. Å andra sidan beviljade regeringen medel till direkt inhemskt prisstöd samt räntestöd åt skuldsatta lantbrukare, vilket också skedde i övriga Skandinavien. På det socialpolitiska området bör framför allt en ny socialförsäkringslag med förbättrat arbetslöshetskydd noteras i Danmark. I Finland och Norge innebar kompromissen betydande reformer i fråga om ålderdomsförsäkringen. Det bör dock noteras att kompromisserna i Finland och Sverige i praktiken innebar att en mera genomgripande arbetslöshetsförsäkring sköts på framtiden (Lindström 1985, 156—159; T. Soikkanen 1984, 114—123; Jutikkala 1982, 213).

De röd-gröna uppgörelserna varierade alltså i någon mån vad gäller tidpunkt, form, politisk bas och innehåll. Deras *symboliska* betydelse ter sig hur som helst likartad över hela Norden. De framställdes som en garanti för demokratin mot ytterlighetsgrupperingar både till höger och vänster. Kontrasten mot utvecklingen på kontinenten målades ut i bjärta kulörer. »Arbetarnas och böndernas gemensamma front» blev en populär slogan i propagandan; syftet var att framställa de röd-gröna uppgörelserna som *alternativet* till kaoset söderöver (Lindström 1985, 167—172; Swento 1937).

Potentiella förklaringsfaktorer

Att politiska aktörer främst reagerar på färska händelser och rådande förhållanden är klart. Hur

de gör detta beror emellertid ofta på omständigheter som inte direkt är anknutna till dessa aktuella förhållanden. Vi har sett att en likartad närhistorisk bakgrund ledde till skilda politiska lösningar i Finland och en rad andra europeiska stater. Samtidigt närmade sig den finländska politiken mot slutet av 1930-talet utvecklingen i de tre övriga skandinaviska länderna. Då dessa saknade nyss beskrivna bakgrund riktas uppmärksamheten till sådana tänkbara förklaringsfaktorer, vilka de nordiska länderna inte enbart hade gemensamma utan vilka också kan betraktas som *specifikt* skandinaviska företeelser.

Man gör i och för sig klokt om man allmänt taget förhåller sig skeptiskt till begrepp som »tradition» och »historiskt arv» som förklaringsfaktorer. En historisk tillbakablick på både det skandinaviska folkväldets utveckling och den agrara näringens struktur är emellertid nödvändig för att man skall kunna förstå det agrara engagemanget för den parlamentariska demokratin. Norden har, med partiellt undantag för Danmark, en tämligen unik självständig småbondebefolkning, vars rötter som fri samhällsklass går till medeltiden och t.o.m. längre. Den jordägande aristokratin, dominerande på kontinenten, lyckades aldrig kväsa de fria småbönderna. Dessa var inte ansvariga inför den lokala aristokratin utan gick direkt »till kungs». Genom kungligt styre införlivades bönderna i rikets politiska liv. Detta skedde inte enbart genom ständsriksdagen utan även inom ramen för den lokala förvaltningsapparaten — den sistnämnda gav bönderna möjlighet till maktutövning i frågor som direkt påverkade deras dagliga liv. Denna delaktighet i samhällsfrågorna gjorde att den slutliga politiska massmobiliseringen för böndernas del inte gällde rätten till liv och personlig frihet som i de forna feodalmakterna. Snarare skulle böndernas lokala rättigheter som *samhällsklass* till fullo utsträckas även till den nationella nivån. Bönderna stod inte i opposition mot staten; det var kronan som dittills skyddat deras rättigheter. De misstrodde inte det kollektiva politiska beslutsfattandet; de ville ha större andel i det. Till yttermera visso var det just bönderna vars ekonomiska fördel mest direkt påverkades just genom riksdagen: det var här man avgjorde tullar, skatter och prisregleringar. Att äventyra denna influenskanal skulle sålunda inte bara ha stått i bjärt kontrast till bön-

dernas dittillsvarande politiska strävanden; det skulle dessutom ur ren nyttyosynpunkt ha varit oförnuftigt. Den politiska bonderörelsen i Norden fick alltså från början av den moderna demokratiska perioden en mera kompromiss- och förhandlingsorienterad prägel en t.ex. motsvarande strömningar i Östeuropa; i de östeuropeiska länderna var bonderörelserna — »det gröna upproret» — betydligt radikalare och mera populistiska till sin framtoning (Urwin 1980, 29—35, 88—91; Ylikangas 1985, 95—101, 182).

Att agrarerna var allmänt taget var *villiga* att förhandla och kompromissa inom ramen för det parlamentariska systemet får sin förklaring mot denna historiska och samhällsstrukturella bakgrund. Att de kunde göra detta berodde emellertid också på faktorer som hade att göra med *partisystemet* i Norden. Ett av dess karakteristiska drag är förekomsten av stora agrarpartier. Dessa saknas i praktiken i den anglosaxiska världen och i Västeuropa. I Östeuropa förekom däremot efter första världskriget en lång rad bondepartier. I motsats till de nordiska partierna hade dessa emellertid en betydligt mera utpräglad »antisystem»-karaktär; de brottades även med en större etnisk mångfald. Vid mötet med auktoritära och fascistiska grupper gick de östeuropeiska partierna snabbt under. I några fall — de baltiska länderna — gav agrarpartierna demokratin på båten och intog ställningar i auktoritära regeringar (Mylly 1987, 99—101). I Norden var bondefolkningen etniskt sett extremt enhetlig — det enda undantaget var de svenska bönderna i Finland, vilka utgjorde 5—10 % av jordbrukarkåren och bodde i geografiskt klart avgränsade områden. Agrarpartierna kunde därför utvecklas till utpräglade klasspartier med ytterst hög *representativitet* i förhållande till »sin» samhällsklass. I brist på surveydata får man nöja sig med gissningar: kanske 70—80 % av den befolkning som fick sin primära inkomst genom att bruka egen jord röstade med agrarpartierna i Norden. Danska *Venstre* var det enda parti som gjort nämnvärda inbrytningar i den urbana väljarkåren; å andra sidan var böndernas lojalitet med just *Venstre* särskilt markant. Agrarpartiernas klasskaraktär underströks ytterligare av den starka kopplingen mellan producentorganisationerna och partierna (Jfr Urwin 1980, 209—219, Berglund & Lindström 1978, 108).

Jordbrukarbefolkningens politiska organisering motsvarades av en liknande unipolär struktur inom arbetarklassen. På 1930-talet framstod socialdemokraterna som arbetarpartiet i de nordiska länderna; i inget av länderna förekom seriös konkurrens om dera väljare. Det danska kommunistpartiet fick nöja sig med 0.2—1.1 % av rösterna 1924—32, samtidigt som ca 40 % av väljarkåren stödde socialdemokratin. Den norska arbetarrörelsen radikaliserades och splittrades i världskrigets kölvatten. Längre fram tog socialdemokratin emellertid helt över: kommunisternas väljarstöd föll från 6.1 % 1924 till 1.8 % 1933. I Sverige fanns det ett kommunistparti som visserligen inte var stort men inte heller negligerbart: dess rösteandel i riksdagsval 1921—32 var 4.6—8.3 %. Samtidigt var det trots allt socialdemokraterna med sina ca 40 % av rösterna som helt dominerade politikens vänsterflygel. Finland representerar här ett annorlunda mönster. Här var konkurrensen reell, låt vara att den reformistiska socialdemokratin (25.1—29.0 % 1922—29) elektoralt var klart starkare än kommunismen (Socialistiska arbetarpartiet; 10.4—14.8 %). Kommunismens position stärktes avsevärt genom deras dominans inom fackföreningsrörelsen. Den antikommunistiska lagstiftningen, framtvängd av Lapporörelsen 1930, ändrade emellertid i ett slag situationen radikalt i en »skandinavisk» riktning. Fram till 1936 hade socialdemokraternas väljarstöd stigit till 38.6 %. Parallellt med detta steg medlemsantalet i socialdemokratiska fackföreningar från 15 000 1930 till 45 000 1936. Tillväxten ägde rum i takt med en tilltagande politisk moderation, innebärande bl.a. en kategorisk vägran att samarbeta med kommunisterna. Effekten av Lapporörelsens verksamhet blev alltså något av en historisk paradox: kommunistlagarna rensade bort partispittringen inom vänstern och banade väg för en kompromiss som lyfte in socialdemokratin i regeringspolitiken.

Man kan alltså säga att de skandinaviska partisystemen var strukturellt lämpade för kompromisser *mellan klasser*. Utifrån den *politiska aritmetikens* synpunkt kunde agrarerna och socialdemokraterna erbjuda en hållbar majoritetskoalition — omkring sextio procent av väljarkåren stödde dem. Andra partier utmanade dem inte på allvar som representanter för deras respekti-

ve samhällsklasser. Lika viktigt var att de knappast behövde frukta *inbördes konkurrens* om väljarkåren. Även i de fall där socialdemokraterna åtnjöt stark popularitet på landsbygden — t.ex. i södra Finland — fanns det ringa lokal eller regional konkurrens mellan dem. Där klassegmenteringen inte separerade partierna, gjorde region det. Likt holländska partier inom ramen för landets berömda *Verzuiling*, företrädde socialdemokraterna och agrarerna i Norden suveränt var sitt samhällssegment.

Agrarernas benägenhet för kompromisser inom ramen för det parlamentariska systemet har redan nämnts. Men varför skulle de nordiska *socialdemokraterna* ha varit särskilt benägna att samarbeta med just bönderna? Bevisen har återigen snarast indiciekaraktär. Hur som helst kan man hävda att den socialdemokratiska eliten i Norden i jämförelse med övriga Europa hade tämligen direkt *personlig erfarenhet* av agrara miljöer. Norden var ännu under mellankrigstiden ett agrart område på den europeiska kartan. Sålunda kom t.ex. närmare hälften av de socialdemokratiska riksdagsledamöterna i Sverige och Finland från landsbygden (Lindström 1985, 159; Noponen 1964, 215). Ännu flera hade föräldrar med förankring i jordbruksnäringen. Tanner formulerade saken sålunda i ett tal 1938:

Trots att slagordet »samverkan mellan arbetare och bönder» just nu delvis är något slags modesak innehåller det rikligt med naturliga förutsättningar. Dessa båda huvudgrupper i vårt land är ju i själva verket av samma ursprung. Den nuvarande arbetarklassen har alldeles nyligen eller högst för ett par generationer sedan utgått från den jordbrukande befolkningen (Tanner 1966, 201; vår översättning).

Det fanns vidare ett *inbördes beroende* mellan bönder och arbetare av stor betydelse för bägge gruppernas levnadsstandard. Tanner:

Om någondera gruppen lever i dåliga förhållanden, blir även den andra gruppen lidande. Går det dåligt för arbetarna, kan bonden inte avsätta sina produkter till rimligt pris. Har den jordbrukande befolkningen ekonomiska svårigheter kan den inte konsumera industriprodukter. Då går det dåligt för industrin och industriarbetarna får lida (Tanner 1966, 203; vår översättning).

I den politiska retorikens värld ter sig allt en-

kelt och förnuftigt; men även givet en hälsosam statsvetarskepsis får vi konstatera att en rimligt stabil marknad för inhemska jordbruksprodukter var ett gemensamt intresse för parterna. Man kan emellertid peka på ännu mera direkt inbördes beroende mellan bonde- och arbetarintressena. I Danmark var en avgörande del av industrin sysselsatt med livsmedelsproduktion; särskilt på exportsidan stod och föll den danska ekonomin med livsmedelsindustrin. Trots att Danmark var mera industrialiserat än de övriga nordiska länderna fanns det således ett mycket nära samband mellan det som en stor del av industriarbetarna sysslade med och det bönderna producerade. Det fanns m.a.o. en hög grad av intressegemenskap mellan bönder och arbetare kring en fungerande livsmedellexport (Pedersen et al. 1974, 172—179). I Finland föddes efter inbördeskriget en annan typ av intresseöverlappning. 1918 års torparlag samt Lex Kallio fyra år senare skapade snabbt en klass av självägande småbönder även på den sydfinländska landsbygden, vars torpar- och lantarbetarbefolkning ursprungligen utgjorde socialdemokratins egentliga massbas. SDP:s officella inställning till denna grupp var emellertid fram till början av 1930-talet doktrinär; det var industriell arbetarklass, inte rurala »småborgare» partiet var betjänt av. Då den ekonomiska depressionen satte in insåg man emellertid snabbt, att de forna torparnas lott inte var olik de övriga småböndernas. Det fanns en uppenbar risk för ett närmande mellan agrarförbundet och SDP:s anhängare bland småbönderna. Doktriner kan vara bra att ha, men röster är bättre: socialdemokraterna övergick till att kräva aktivt samhällsstöd till småbönderna inom ramen för privat ägande av jordbruksjorden (Paavonen 1987, 140).

Då man betraktar serien av överenskommelser i Norden — 1933, 1933, 1935 och 1937 — ligger det nära till hands att ställa frågan om *innovationsspridning* mellan de fyra länderna. I vad mån imiterade länderna varandra? Vem var i så fall den centrala »diffusionsagenten»? Vad förklarar tidseftersläpningen i det norska och finländska fallet?

Man kan knappast bortse från det redan på trettioalet traditionella samarbetet mellan de nordiska socialdemokraterna, när det gäller att förklara de röd-gröna uppgörelsernas tillkomst.

Kännedomen om situationen inom de nordiska broderpartierna var särskilt på elitnivån mycket god; vad de andra nordiska socialdemokraterna företog sig blev den vägen en viktig måttstock för handlandet inom det egna partiet. Dessutom fick samarbetet en fastare organisatorisk ram 1932 i och med grundandet av Nordiska Samarbetsskommittén, ett organ för de internordiska kontakterna mellan socialdemokrater (Blidberg 1984, 34—51). Informationen om den danska uppgörelsen ledde också till ett livligt meningsutbyte inom de andra partierna. För den mera revisionistiska och samarbetsorienterade falangen tillhandahöll det danska exemplet ett kraftfullt argument. Argumentets tyngd ökade givetvis dramatiskt då Sverige kort efter Danmark gick in för en liknande uppgörelse (H. Soikkanen 1975, 561, 568, 584, 587, 591; Lindström 1985, 160—161).

Ordningsföljden mellan de nordiska länderna motsvarar i stort skillnaderna i utveckling mot större ideologisk moderation mellan de fyra socialdemokratiska partierna. Danskarna hade i praktiken gett avkall på klasskampsprincipen så tidigt som 1899, då arbetsgivarna och fackföreningarna nådde sitt första huvudavtal. Efter världskriget blev socialdemokraterna ett av de centrala regeringspartierna. Trots att den svenska arbetsmarknaden inte präglades av samma relativa harmoni som den danska anpassade sig de svenska socialdemokraterna till regeringspolitiken i början av 1920-talet. I Finland och Norge intog en mera ortodox radikalism en stark ställning genom hela 1920-talet. Ett centralt stridsäpple mellan radikaler och revisionister var frågan om »ministersocialism». Tanners minoritetsregering 1926—27 var på sin höjd en halv seger för den moderata falangen i Finland; den norska Hornsrudsregeringen följande år var ett fiasco (Karvonen & Lindström 1987, 180—190). Situationen ändrades vid mitten av 1930-talet då de danska och svenska krisuppgörelserna gav revisionisterna luft under vingarna. Av stor betydelse var det faktum att uppgörelserna i Sverige och Danmark följdes av socialdemokratiska jordsskredssegrar i val. Då var det inte längre frågan om endast principiella nymodigheter; det gällde att inte missa den vind uppgörelserna gett i de socialdemokratiska valseglen i grannländerna.

Tidpunkten för den danska uppgörelsen kom att bli ytterligare en faktor att räkna med för den röd-gröna samverkan som helhet. *Kanslergade-förslaget* slöts den 30 januari 1933. Detta innebar att tidningarnas nyhetssidor nästa dag dominerades av två saker sida vid sida: *Machtergreifung* i Tyskland och den röd-gröna uppgörelsen i Danmark. Detta var naturligtvis en ren tillfällighet, men dess psykologiska effekt var icke desto mindre mäktig. Den danska uppgörelsen, egentligen ingen revolution i den av kompromisser präglade danska politiken, kom att från första början framstå som den verkliga antitesen till det fascistiska maktövertagandet. De svenskar, norrmän och finländare som önskade gå samma väg som Danmark kunde således argumentera både i termer av krispolitiska åtgärder och den parlamentariska demokratins försvar (H. Soikkanen 1975, 584; Lindström 1985, 167—168; Swento 1937, 36—37).

En not om den ekonomiska krisen

Trettioalets politiska utveckling brukar förknippas med den världsomfattande depressionen 1929—33. Den ses som en viktig orsak till fascismens frammarsch; vad gäller de röd-gröna uppgörelserna i Norden brukar de allt som oftast just benämnas krisuppgörelser. Vi har här inte systematiskt berört denna viktiga aspekt, varför en förklarande kommentar är på sin plats.

Både vad gäller den antidemokratiska vägen i Europa och den politiska situationen i Norden utgör den ekonomiska krisen en dålig förklaring på *skillnader och likheter* länder emellan. Fascismens frammarsch var olika stark och reaktionerna på den av skilda slag i olika delar av Europa. Däremot var effekterna av den ekonomiska krisen betydligt mera *likartade* över hela kontinenten. Detta hänger samman med att depressionen var generell; den gällde primär-, sekundär- och tertiärsektorn i lika hög grad. Krisen var en *igångsättande* faktor vad den politiska utvecklingen beträffar. Vilken *riktning* denna utveckling tog bestämdes däremot av andra faktorer; det är sådana faktorer diskussionen ovan koncentrerat sig på. (Ang. Norden se Kriser och krispolitik. . 1974; ang. Europa i stort jfr. Smith 1970, 36—45).

Sammanfattning

De viktigaste händelserna i Finlands historia efter första världskriget föredde stora likheter med utvecklingen i de länder som längre fram fick fascistiska eller auktoritära regimer. Att Finland trots detta följde samma kompromissorienterade linje inom ramen för den parlamentariska demokratin som de övriga nordiska länderna ansågs närmast bero på:

- den agrara rörelsens historiskt starka engagemang i folkrepresentationen
- agrarpartiets och socialdemokraternas starka grepp om bönderna respektive arbetarklassen
- socialdemokraternas relativa »närhet» till landsbygden
- den socialdemokratiska växelverkan över nordiska gränser
- krisuppgörelsernas tidpunkt i förhållande till utvecklingen på kontinenten

Det bör framhållas att slutsatserna har karaktären av tentativa argument. Deras hållbarhet bör ytterligare testas både i ljuset av historiska dokument och en bredare jämförande databas om de europeiska ländernas sociala, ekonomiska och politiska struktur.

LITTERATUR

- Berglund, Sten & Lindström, Ulf, *Scandinavian Party System(s)*. Lund: Studentlitteratur, 1978.
- Blidberg, Kersti, *Splittrad gemenskap — kontakter och samarbete inom nordisk socialdemokratisk arbetarrörelse 1931—1945*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1984.
- Hufvudstadsbladet 13. 3. 1937.
- Jelinek, Yesayahu, Clergy and Fascism: The Hlinka Party in Slovakia and the Croatian Ustasha Movement. Ingår i Stein Ugelvik Larsen — Bernt Hagtvet — Jan Petter Myklebust (red.), *Who Were the Fascists. Social Roots of European Fascism*. Bergen—Oslo—Tromsø: Universitetsforlaget, 1980.
- Jutikkala, Eino, Omavaraiseen maatalouteen. Ingår i Jorma Ahvenainen — Erkki Pihkala — Viljo Rasila (red.), *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Helsinki: Tammi, 1982.
- Jääskeläinen, Mauno, Keskustan ja vasemmiston yhteistyö. Ingår i *Valtioneuvoston historia 1917—1966 I*. Helsinki: Valtioneuvoston historiatuomio, 1977.
- Karvonen, Lauri & Lindström, Ulf, Finlands fascism. Ingår i Ulf Lindström—Lauri Karvonen (red.), *Finland. En politisk loggbok*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1987.
- Kriser och krispolitik i Norden under mellankrigstiden. Nordiska historikermötet i Uppsala 1974. Mötesrapport. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1974.
- Lietkari, Seppo, Lapuanliike viiden puolueen pää-äänenkannattajassa viidessä tilanteessa. Avhandling pro gradu i allmän statslära, Helsingfors Universitet 1959 (opublicerad).
- Lindman, Sven, *De homogena partiregeringarna i Finland 1926—1928. I. Det socialdemokratiska regeringsexperimentet 1926—27*. Åbo: Acta Academiae Aboensis, Humaniora XIV.1, 1940.
- Lindström, Ulf, *Fascism in Scandinavia 1920—1940*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1985.
- Linz, Juan, Political Space and Fascism as a Late-Comer: Conditions Conducive to the Success or Failure of Fascism as a Mass-Movement in Inter-War Europe. Ingår i Stein Ugelvik Larsen—Bernt Hagtvet—Jan Petter Myklebust (red.), *Who Were the Fascists. Social Roots of European Fascism*. Bergen—Oslo—Tromsø: Universitetsforlaget, 1980.
- Merkel, Peter H., Comparing Fascist Movements. Ingår i Stein Ugelvik Larsen—Bernt Hagtvet—Jan Petter Myklebust, *Who Were the Fascists. Social Roots of European Fascism*. Bergen—Oslo—Tromsø: Universitetsforlaget, 1980.
- Mylly, Juhani, The Agrarian/Center Party in Finnish Politics. Ingår i Juhani Mylly—R. Michael Berry (red.), *Political Parties in Finland. Essays in History and Politics*. Turku: University of Turku, Political History C: 21, 1987.
- Nicholls, A.J., *Weimar and the Rise of Hitler*. Hong Kong: Macmillan, 1985.
- Noponen, Martti, *Kansanedustajien sosiaalinen tausta Suomessa*. Porvoo: WSOY, 1964.
- Paavonen, Tapani, The Finnish Social Democratic Party Since 1918. Ingår i Juhani Mylly—R. Michael Berry (red.), *Political Parties in Finland. Essays in History and Politics*. Turku: University of Turku, Political History C.21, 1987.
- Pedersen, Erik Helmer et al., Nordens jordbruk under världskrisen 1929—1933. Ingår i *Kriser och krispolitik i Norden under mellankrigstiden*. Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1974.
- Rintala, Marvin, *Three Generations: The Extreme Right Wing in Finnish Politics*. Bloomington: Indiana University Press, 1962.
- Smith, David, *Left and Right in Twentieth-Century Europe*. Hong Kong: Longman/Harper & Row, 1970.
- Soikkanen, Hannu, *Kohti kansanvaltaa 1. 1899—1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta*. Vaasa: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue — Puoluetuomio, 1975.
- Soikkanen, Hannu, *Kohti kansanvaltaa 2. 1937—1944*. Vaasa: Suomen Sosialidemokraattinen Puolue — Puoluetuomio, 1986.
- Soikkanen, Timo, *Kansallinen eheytyminen — myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933—1939*. Juva: WSOY, 1984.
- Suomi, Juhani, A.K. Cajanderin »punamultahallituksen» syntymävaiheet. *Historiallinen aikakauskirja* 1971: 111—127.
- Swento, Reinh., *Työmies ja talonpoika. Onko pysyväinen yhteistoiminta maalaisliiton ja sos.-dem. puolueen välillä mahdollinen ja toivottava?* Mikkeli: OY Vapauden Kirjapaino, 1937.
- Tanner, Väinö, *Kahden maailmansodan välissä. Muistelmia*

- 20- ja 30-luvuilta. Helsinki: Tammi, 1966.
- Uola, Mikko, *Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932—1944*. Helsinki: Otava, 1982.
- Urwin, Derek W., *From Ploughshare to Ballotbox. The Politics of Agrarian Defence in Europe*. Oslo—Bergen—Tromsö: Universitetsforlaget, 1980.
- Ylikangas, Heikki, *Käännekohtat Suomen historiassa*. Jyväskylä: WSOY, 1985.